

KRONIKA KONSERWATORSKA

BOGUSŁAW KRASNOWOLSKI

<https://orcid.org/0000-0002-7022-999X>

(Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie)

PRACE KONSERWATORSKIE W KRAKOWIE W ROKU 2021 DOFINANSOWANE ZE ŚRODKÓW NARODOWEGO FUNDUSZU REWALORYZACJI ZABYTKÓW KRAKOWA

Abstrakt

Dobór zadań podporządkowany był programowym założeniom Społecznego Komitetu, precyzowanym od 1990 roku. Dysponując kwotą ok. 30 mln. zł i pozyskując porównywalne środki od beneficjentów, realizowano 132 zadania, z których większość była kontynuacją prac podjętych w latach poprzednich. Na szczególną uwagę zasługują te w archikatedrze wawelskiej (rozpoczęcie badań i konserwacji kaplicy grobowej króla Jana Olbrachta), na wawelskim Zamku Królewskim (związane z udostępnieniem dla celów muzealnych pomieszczeń zwolnionych przez Archiwum Narodowe), w świątyniach Kazimierza (Bożego Ciała, św. Katarzyny, Paulinów Na Skalce), postępująca rewaloryzacja nowego cmentarza Żydowskiego, szereg realizacji w dziełach obronnych austriackiej Twierdzy Krakowskiej.

Słowa kluczowe: Społeczny Komitet Odnowy Zabytków Krakowa, Narodowy Fundusz Rewaloryzacji Zabytków Krakowa, konserwacja zabytków Krakowa

Podstawowe zasady programowe Społecznego Komitetu¹ określające hierarchię i wybór realizacji konserwatorskich pozostają niezmiennie od roku 1990, gdy miejsce uwarunkowań politycznych zajęły wyłącznie względy merytoryczne, a Komitet rozpoczął działania w odnowionym składzie jako faktyczna reprezentacja konserwatorskich środowisk Krakowa: historyków sztuki, artystów-konserwatorów, architektów-konserwatorów, humanistów,

prawników zajmujących się prawnymi aspektami ochrony zabytków. Staramy się kontynuować myśl wielkich członków Społecznego Komitetu, którzy od nas odeszli: naszych przewodniczących prof. Tadeusza Chrzanowskiego² i prof. Franciszka Ziejki³, wybitnego znawcy problematyki konserwatorskiej Wawelu i nowożytnej sztuki Krakowa dr. Andrzeja Fischingera⁴, historyka sztuki dr. Mariana Kornec-

¹ *Program ideowy i kierunki działania Społecznego Komitetu Odnowy Zabytków Krakowa*, „Biuletyn Społecznego Komitetu Odnowy Zabytków Krakowa”, 1990, nr 32, s. 29–39; *Program i kierunki działania Społecznego Komitetu Odnowy Zabytków Krakowa*, w: *Odnova zabytków Krakowa. Materiały i dokumenty*, Kraków 2003, s. 121–129; Bogusław Krasnowolski, *Doktryny konserwatorskie a doświadczenia Społecznego Komitetu Odnowy Zabytków Krakowa*, w: *Doktryny i realizacje konserwatorskie w świetle doświadczeń krakowskich ostatnich 30 lat*, Kraków 2009, s. 13–45; idem, *Fenomen Społecznego Komitetu Odnowy Zabytków Krakowa*

i jego sukcesy konserwatorskie, w: *Dziedzictwo Krakowa w procesie transformacji*, Kraków 2020, s. 95–133.

² Bogusław Krasnowolski, *Tadeusz Bonifacy Chrzanowski (1926–2006)*, „Folia Historiae Artium. Seria Nowa”, T. 12: 2009, s. 152–159.

³ *Franciszek Ziejka. Na 80-lecie Profesora – Przewodniczącego*, „Biuletyn Społecznego Komitetu Odnowy Zabytków Krakowa”, 2006, nr 56, s. 82–84. Spośród licznych wspomnień warto przypomnieć tu jedno: Andrzej Nowakowski, *Mój Franek Ziejka*, „Gazeta Wyborcza”, 24 lipca 2021.

⁴ Jan Ostrowski, *Andrzej Fischinger*, „Rocznik Krakowski”, T. 72: 2006, s. 213–214.

gralne związki pomiędzy zabytkową architekturą a jej wyposażeniem (widoczne zwłaszcza w zespołach sakralnych)⁵, architekta-konserwatora o ogromnym doświadczeniu zawodowym mgr. inż. arch. Janusza Smólskiego⁶, artysty-konserwatora, wychowawcy wielu pokoleń konserwatorów dzieł sztuki prof. Władysława Zalewskiego⁷.

Od 19 listopada 2020 roku na czele Społecznego Komitetu – jako przewodniczący – stoi architekt Borysław Czarakczew, powołany na tę funkcję decyzją Prezydenta RP Andrzeja Dudy, członek Krajowej Rady Izby Architektów Rzeczypospolitej Polskiej oraz – z ramienia tejże Izby – członek zarządu Architects' Council of Europe (ACE).

Niniejszą publikację oparto na materiałach źródłowych: syntetycznym sprawozdaniu Wydziału Rewaloryzacji Zabytków Krakowa i Dziedzictwa Narodowego Małopolskiego Urzędu Wojewódzkiego, opracowanym pod kierunkiem dyrektora Joanny Florkiewicz-Kamieniarczyk⁸, dokumentacjach konkretnych realizacji w archiwach Wojewódzkiego Małopolskiego Konserwatora Zabytków, Miejskiego Konserwatora Zabytków i Dyrekcji Zamku Królewskiego na Wawelu oraz protokołach z komisji konserwatorskich w archiwum Społecznego Komitetu.

Jak w latach poprzednich Społeczny Komitet dysponował środkami Narodowego Funduszu Rewaloryzacji Zabytków Krakowa w łącznej wysokości 30 139 908,75 zł, z czego 30 mln to dotacja z Kancelarii Prezydenta RP. Środki uzyskiwane ze zbiorów publicznych (33 438,61 zł) i darowizn (7898,21 zł) mają od lat znaczenie symboliczne. Trzydziestomilionowa dotacja to godne zabezpieczenie potrzeb konserwatorskich Krakowa. Można jednak zauważyć, że wysokość dotacji – niezmienna od wielu lat – oznacza w praktyce, wobec postępującej inflacji i rosnących wraz z nią kosztów prac konserwatorskich – istotne obniżenie realnej wartości tej pomocy. Realizowano 132 zadania. Zgodnie z polityką finansową Społecznego Komitetu środki Narodowe-

go Funduszu stanowią rodzaj magnesu przyciągającego fundusze beneficjentów, którzy w realizację wspomnianych zadań zaangażowali 22 654 508,56 zł własnych środków, a ponadto 30 035 718,11 zł w inne zadania dotyczące tychże obiektów, lecz nieobjęte dofinansowaniem. Dzięki Narodowemu Funduszowi beneficjenci wydatkowali zatem łącznie 52 690 226,67 zł. Oznacza to, że każda złotówka wydatkowana z Narodowego Funduszu „przyciągała” 1,75 zł ze środków beneficjentów.

Wzorem lat ubiegłych środki Narodowego Funduszu rozdzielono na „priorytety”: obiekty użyteczności publicznej, sakralne, mieszkalne i usługowe oraz zabytki znajdujące się na cmentarzach i zespoły zieleni komponowanej. W roku 2021 nie realizowano projektów kluczowych (zadania objęte tą kategorią ukończono w 2020 r.). Zostaną one określone na lata 2022–2024 na podstawie ścisłych kryteriów odwołujących się do najwyższych walorów kulturowych i najpilniejszych zadań konserwatorskich, zasadniczo z ograniczeniem prac niemających aspektu konserwatorskiego, a związanych jedynie z poprawą funkcjonalności obiektu.

W niniejszym omówieniu, jak w latach poprzednich, przyjęto kolejność topograficzną, odpowiadającą poszczególnym kompleksom zabytkowym.

WAWEL

W **archikatedrze pw. św. Wacława i Stanisława** rozpoczęto prace w dawnej kaplicy św. Mikołaja (dzisiejszej sieni przed kapitułarzem) oraz – od prac badawczych pod posadzką – w kaplicy grobowej króla Jana Olbrachta⁹ (il. 1).

Na **Zamku Królewskim**, we współpracy merytorycznej z Dyrekcją, prowadzono remonty konserwatorskie w pomieszczeniach na parterze skrzydła północnego, odzyskanych dla celów muzealnych po wyprowadzeniu się stąd Archiwum Narodowego.

Rozpoczęto kilkuletni cykl prac budowlano-konserwatorskich obejmujących **południową krawędź wzgórza** z czternastowieczną linią obronną wawelskich fortyfikacji.

HISTORYCZNE CENTRUM MIASTA W OBRĘBIE PLANT

Zespoły sakralne

W **kościelnie Mariackim** kontynuowano konserwację elementów kamiennych w południowych elewacjach nawy i prezbiterium – cokołu i epitafiów oraz

⁵ Bogusław Krasnowolski, *Poglądy konserwatorskie Mariana Korneckiego*, „Biuletyn Społecznego Komitetu Odnowy Zabytków Krakowa”, 2002, nr 18, s. 50–63.

⁶ Bogusław Krasnowolski, *Janusz Smólski (1929–2021). Wybitny architekt-konserwator*, „Rocznik Krakowski”, T. 87: 2021, s. 251–254.

⁷ *Mistrz: w osiemdziesiątą rocznicę urodzin Profesora Władysława Zalewskiemu uczniowie i przyjaciele*, red. Piotr Biało, Bożena Boba-Dyga, Grażyna Korpala, Ewa Tymcik, Kraków 2011.

⁸ „Sprawozdanie z realizacji planu rzeczowo-finansowego odnowy zabytków Krakowa za 2021 rok ze środków Narodowego Funduszu Rewaloryzacji Zabytków Krakowa”, oprac. 4 marca 2022 r.

⁹ Program prac opracował tu w 2020 r. dr Ignacy Jakubczyk.

1. Archikatedra, kaplica Jana Olbrachta w trakcie prac, po zdjęciu posadzki. Fot. Maciej Wilamowski

2. Epitafium Mateusza i Anny Czarnych (po 1566) w południowej elewacji kościoła Mariackiego, stan po konserwacji. Fot. Sulisław Przemysław Cwiertnia

wątków ceglanych. Ogólne założenia programowe opracował w 2019 roku dr art. kons. Ignacy Jakubczyk (il. 2).

Przy **kościółce pw. św. Barbary** kontynuowano konserwację późnogotyckiej ażurowej kaplicy Ogrójcowej z początku XVI wieku wraz z rzeźbami, przywracając zatarte elementy wystroju malarskiego – pod kierunkiem konserwator mgr Danuty Mazur. Od strony Małego Rynku przeprowadzono konserwację barokowej absydy prezbiterialnej świątyni wraz z fasadą domu zakonnego Jezuitów.

Prace w zespole **klasztora Pijarów**, prowadzone w ramach programu „Perła polskiego baroku” przez zespół konserwatorów firmy Piotra Białki, przyniosły ukończenie konserwacji i aranżacji odsłoniętego wcześniej wystroju malarskiego w dawnym refektarzu (il. 3).

W zespole uniwersyteckiego **kościółka pw. św. Anny** zrealizowano izolację przeciwwilgociową północnej i wschodniej ściany świątyni oraz północnej i zachodniej ściany budynku **probostwa**; przeprowadzono też remont konserwatorski tychże ścian probostwa.

W **kościółce Franciszkanów pw. św. Franciszka z Asyżu** konserwowano wystrój malarski prezbiterium i transeptu autorstwa Stanisława Wyspiańskiego z 1895 roku. Zalecono – na podstawie specjalistycznych ekspertyz – precyzyjne odczytanie i uzupełnienie scen figuralnych. Dodatkowym zadaniem była konserwacja kamiennych rzeźb Matki Boskiej i św. Jana Ewangelisty autorstwa Franciszka Wyspiańskiego, przeznaczonych do eksponowania na krużgankach klasztornych (il. 4).

W **klasztorze Reformatów** kontynuowano remont konserwatorski i zabezpieczenie konstrukcyjne muru otaczającego zespół. Rozpoczęto badania podziemi kościoła klasztornego pw. św. Kazimierza.

W **klasztorze Dominikanek Na Gródku** ukończono prace konstrukcyjne zabezpieczające mury klasztorne zagrożone z powodu posadowienia na krawędzi dawnej skarpy rzecznej.

W **pojezuickim kościele pw. św. Piotra i Pawła** kontynuowano wymianę pokryć dachowych; prace objęły absydę prezbiterialną. W otoczeniu tejże świątyni kontynuowano rozpoczętą w 2010 roku realizację związaną z kształtowaniem **Panteonu Narodowego**, zgodnie z ideą śp. prof. Franciszka Ziejki. Towarzyszące temu prace archeologiczne – prowadzone nadal pod kierunkiem prof. Jacka Poleskiego – i zabezpieczające, realizowane między

3. Klasztor Pijarów, refektarz, stan po konserwacji. Fot. Paweł Romanowicz

4. Klasztor Franciszkanów, rzeźby Matki Boskiej i św. Jana Ewangelisty autorstwa Franciszka Wyspiańskiego, przeznaczone do eksponowania na krużgankach. Fot. Paulina Krupa

kościółem a linią średniowiecznych fortyfikacji, przyniosły kolejne odkrycia istotne dla badań nad Okołem.

W klasztorze Klarysek przy kościele pw. św. Andrzeja kontynuowano remonty konserwatorskie dachów wraz z kominami oraz elewacji od strony ul. Grodzkiej (wczesny przykład Rundbogenstil, bud. Feliks Radwański jun., 1844). Firma konserwatorska Piotra Białki realizowała kolejny etap konserwacji wyposażenia barokowego chóru zakonnego, urządzonego w zachodniej emporze romańskiego kościoła.

W kościele pw. św. Idziego kontynuowano remont konserwatorski elewacji i dachu.

Zespoły zabudowy w rejonie ulicy Kanoniczej

Jedyny w swoim rodzaju zespół późnośredniowiecznych i nowożytnych rezydencji kanoników wawelskiej kapituły katedralnej, poddany kompleksowym pracom konserwatorskim bezpośrednio po roku 1990, po upływie ponad ćwierćwiecza wymaga podjęcia kolejnych robót. W **Domu Długosza** (ul. Kanonicza 25), będącym główną siedzibą Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II, prowadzono remont konserwatorski fasady oraz prace izolacyjne, a także prace we wnętrzach. Należy podkreślić, że stan zagrożenia tego cennego zabytku zapewne nie zostanie całkowicie usunięty, jeśli nie przywróci się pierwotnego poziomu ulicy Podzamecze, co wymaga m.in. likwidacji nasypu wprowadzonego tu w latach okupacji hitlerowskiej. Jak dotąd postulaty Społecznego Komitetu w tym zakresie pozostają bez echa. Dla **pałacu przy ul. Kanoniczej 19**, użytkowanego przez Muzeum Archidiecezjalne, sporządzono dokumentację projektową dotyczącą znajdujących się w stanie awaryjnym drewnianych ganków oficyny. W **domu przy ul. Kanoniczej 4** restaurowano wczesnoklasycystyczną fasadę z końca XVIII wieku.

W sąsiadującym z zespołem rezydencji przy ul. Kanoniczej **kompleksie dawnego klasztoru i kościoła Karmelitów pw. św. Michała**, adaptowanym na sąd i więzienie w dobie niewoli narodowej, a dzisiaj znajdującym się w gestii Muzeum Archeologicznego, kontynuowano konserwatorski remont elewacji, likwidując ślady pęknięć będących wynikiem usuniętych już zagrożeń konstrukcyjnych. Dalsze prace w tym cennym zespole, obejmujące m.in. ekspozycję pozostałości wnętrza wspomnianego kościoła (z lat 1618–1633), będą zapewne kontynuowane w ramach projektu kluczowego.

Architektura świecka: zespoły zabudowy uniwersyteckiej, pałace, kamienice mieszczańskie, budowle użyteczności publicznej, fortyfikacje

W **Collegium Maius** rozpoczęto remont dachów wraz z kominami. W **Collegium Kołłątajowskim** (ul. św. Anny 5/ul. Jagiellońska), wybitnym zabytku z czasów kołłątajowskiej reformy krakowskiej Akademii, kontynuowano odtwarzanie stolarki okiennej w fasadzie.

W **pałacu Larischa** (ul. Bracka 12/pl. Wszystkich Świętych), kształtowanym w latach czterdziestych XVIII wieku dla Stefana Jordana przez Francesco Placidiego, przebudowanym po pożarze Krakowa z 1850 roku staraniem Karola Larischa, rozpoczęto remont konserwatorski elewacji frontowych.

W **Pałacu Biskupim** (ul. Franciszkańska 3) kontynuowano remont konserwatorski elewacji dziedzińcowych; prace prowadzi Przedsiębiorstwo Budowlano-Konserwatorskie, Rafał Cwiężczek.

W **budynku Wikarówki** (pl. Mariacki 5), będącym elementem zespołu kościoła Mariackiego ukształtowanym w połowie XVIII wieku przez Francesco Placidiego, odtworzonym z korektami w roku 1934, kontynuowano remont konserwatorski elewacji.

W historycznej **siedzibie Arcybractwa Miłosierdzia** (ul. Siena 5/ul. Stolarska), kontynuując wieloletnie prace, rozpoczęto konserwację elewacji podwórzowej ze wzmocnieniem konstrukcyjnym ściany granicznej – zachodniej.

Rozpoczęto przewidziany na dwa lata remont konserwatorski tzw. **Klasztoru w zespole Muzeum Czartoryskich**, ukształtowanego po 1876 roku wg projektu francuskiego architekta-restauratora Maurice'a Ouradou.

W **gmachu Polskiej Akademii Umiejętności** przy ul. Sławkowskiej 22 (dawnego Krakowskiego Towarzystwa Naukowego; arch. Filip Pokutyński, 1857–1866) rozpoczęto remont dachu.

W budynku dawnej elektrowni przy Teatrze im. Juliusza Słowackiego, dzisiaj **teatr „Miniatura”** (arch. Jan Zawiejski, 1891–1893), prowadzono remont konserwatorski elewacji wraz z wieżą.

W **kamienicy Klemensa Bąkowskiego** (ul. św. Jana 12), ofiarowanej przez niego Towarzystwu Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, prowadzono nadal – pod kierunkiem art. kons. Bożeny Boby-Dygi – prace konserwatorskie we wnętrzach pierwszego piętra, eksponując elementy wystroju

5. Kamienica Klemensa Bąkowskiego, ul. św. Jana 12, supraporta we wnętrzu na I piętrze w trakcie prac konserwatorskich. Fot. Katarzyna Feć-Sfora

malarskiego z różnych okresów. Kontynuacja zadania winna znaleźć się w nadchodzących latach w kategorii projektów kluczowych (il. 5).

W kamienicy „Pod Obrazem” (ul. Szpitalna 18), będącej dawnym klasztorem Prezentek, a dzisiaj mieszczącej Liceum Ogólnokształcące Prezentek, kontynuowano prace we wnętrzach, obejmujące m.in. kaplicę.

W kamienicy Czeczotki („krwawego burmistrza”) przy ul. św. Anny 2/Wiślniej 1 z 2. połowy XVI wieku, przebudowanej dla celów komercyjnych w 1932 roku (arch. Adolf Szyszko-Bohusz), prowadzono remont konserwatorski elewacji ulicznych (eksponowanych w widoku z Rynku Głównego) wraz z rekonstrukcją stolarki okiennej i drzwiowej.

Restaurowano dziewiętnastowieczną fasadę kamienicy przy ul. Grodzkiej 7. W kamienicy Wikariańskiej (dawna własność wikariuszy wawelskiej katedry, ul. Grodzka 44/ul. Senacka) po ukończeniu w poprzednim roku remontu konserwatorskiego elewacji rozpoczęto konserwację wystroju malarskiego wnętrza.

W Barbakanie – kluczowym dziele obronnym późnośredniowiecznego Krakowa – kontynuowano konserwację wewnętrznego ganku wraz z kamiennymi konsolami.

KAZIMIERZ ZE STRADOMIEM

Kościoły i klasztory

W kościele parafialnym pw. **Bożego Ciała** realizowano kolejny etap kompleksowej konserwacji bogatego wystroju; pod kierunkiem art. kons. Krystyna Koziela konserwowano rokokowe ołtarze przy pierwszej od wschodu parze filarów międzynawowych, przywracając – dzięki badaniom stratygraficznym – pierwotną jasną kolorystykę. Zdemonstrowanie ołtarzy pozwoliło na dokonanie istotnych ustaleń dotyczących patronowej, późnogotyckiej dekoracji malarskiej filarów międzynawowych. Mimo wcześniejszego opracowania dokumentacji nie zdołano przystąpić do konserwacji loggii kolumnowo-arkadowej w klasztorze Kanoników Regularnych Laterańskich, znajdującej się w stanie awaryjnym.

W kościele Augustianów pw. **św. Katarzyny Aleksandryjskiej** – kontynuując zadania realizowane od ćwierćwiecza – przystąpiono do konserwacji elewacji zachodniej wraz z oknem i jego witrażowym przeszkleniem.

W kościele Paulinów pw. **śś. Michała Archanioła i Stanisława Na Skalce**, w ramach wieloletniego cyklu prac, rozpoczęto konserwację monumentalnej późnobarokowej fasady waz z wieżami (arch. An-

tonio Solari, lata 40. XVIII w.), przywracając – na podstawie badań stratygraficznych – pierwotną kolorystykę. Po południowo-zachodniej stronie świątyni kontynuowano – pod nadzorem archeologa prof. Jacka Poleskiego – prace przy eksponowaniu relikwii kościoła gotyckiego, prowadzone przez firmę konserwatorską Marek Cempla i Partnerzy.

W **klasztorze Albertynów**, funkcjonującym od czasów św. Brata Alberta Chmielowskiego w późnoklasycystycznym domu przy ul. Krakowskiej 43, rozpoczęto remont konserwatorski fasady oraz piwnic.

Dawne Miasto Żydowskie

W **synagodze Tempel**, kształtowanej w latach 1860–1862, 1893–1894 i 1924, centrum życia religijnego żydowskiej inteligencji Krakowa, prowadzono konserwację słupów wspierających wewnętrzne galerie przeznaczone dla kobiet.

Pozyskano ekspertyzę techniczną (autorstwa dr. inż. arch. Henryka Pachli) dotyczącą stanu sklepienia **synagogi Izaaka**, najokazalszej świątyni kaziemierskiego *Oppidum Iudaeorum* (lata 1638–1644), stwierdzającą zagrożenie awarią. Należy zaznaczyć, że pilne zatwierdzenie dokumentacji projektowej i podjęcie prac winno być przez Wojewódzkiego Małopolskiego Konserwatora Zabytków traktowane w kategorii działań priorytetowych, awaryjnych, niecierpiących zwłoki.

Na **nowym cmentarzu Żydowskim**, otwartym w 1804 roku, powiększonym w 1836 roku, prowadzono – pod kierunkiem dr. inż. arch. Henryka Pachli (firma KROZ – Kompleksowa Rewaloryzacja Obiektów Zabytkowych) – dalsze konserwacje nagrobków (wieloletni program dla całości opracował w 2020 r. konserwator Marek Goszyła); niektóre macewy, zaniedbane, wydobywano spod wtórnych, ziemnych nasypów (il. 6). Ukończono rozpoczętą w poprzednim roku rewaloryzację kwatery wojskowej z I wojny światowej. Opracowano projekt konstrukcyjny zabezpieczenia zagrożonego odcinka muru cmentarnego.

Architektura świecka

Zakres prac był tu niestety znacznie mniejszy od potrzeb. Społeczny Komitet wciąż nie może się doczekać realnego programu zagospodarowania późnoklasycystycznego zajazdu adaptującego piwnice dawnych gotyckich przyrynkowych kamienic (ul. Węglowa 1–1a/Krakowska 29) oraz odpowiednio sformułowanego wniosku dotyczącego modernistycznej kamienicy Ohrensteina na Stradomiu. Je-

6. Nowy cmentarz Żydowski w trakcie prac konserwatorskich. Fot. Artur Chojnacki

dynie w **ratuszu** użytkowanym przez Muzeum Etnograficzne kontynuowano prace w piwnicach pod wieżą, dokumentując średniowieczne i nowożytnie wątki murów.

DAWNE PRZEDMIEŚCIA KRAKOWA

Kontynuowano zadania na obrzeżu Plant. We „**Flo-riance**”, dawnej siedzibie Towarzystwa Wzajemnych Ubezpieczeń (arch. arch. Tomasz Pryliński, Tadeusz Stryjeński, 1879–1886), dziś będącej siedzibą szkół muzycznych (ul. Basztowa 6), kontynuowano rekonstruowanie stolarki okiennej. W **pałacyku Juliusza Jutkiewicza** (arch. Jan Zawiejski, 1890–1892; ul. Westerplatte 9/Marii Curie Skłodowskiej 1) rozpoczęto konserwację reprezentacyjnych wnętrz z wystrojem. W budynku **dawnej Akademii Handlowej** (dzisiaj Zespołu Szkół Ekonomicznych nr 1 i 2) przy ul. Kapucyńskiej 2 (arch. Jan Zawiejski, 1904) kontynuowano konserwację stolarki okiennej oraz posadzek ceramicznych.

W zespole **klasztoru Kapucynów** kontynuowano prace konserwatorskie przy Domku Loretańskim (wnętrze z odkrytą w poprzednim roku polichromią, elewacje, dach, otoczenie, il. 7).

Na **Garbarach**, przy ul. Łobzowskiej, podjęto prace w neoromańskim **kościelcu pw. Zmartwychwstania Pańskiego** (arch. Wandalin Beringer, 1887) w zespole klasztornym Zmartwychwstańców (remont konserwatorski elewacji od strony ulicy, prace izolacyjne obejmujące też klasztor). Przy końcowym odcinku tejże ulicy prowadzono remont konserwatorski i zabezpieczenia konstrukcyjne muru otaczającego zespół **kościół i klasztoru Karmelitanek Bosych** (arch. arch. Franciszek Mączyński i Tadeusz Stryjeński, 1903–1905).

7. Klasztor Kapucynów, Domek Loretański, fragment dekoracji malarskiej w trakcie prac konserwatorskich. Fot. Iwona Zaremba

Na przedmieściu **Wesoła** kontynuowano prace w zespołach kościelnych. Kompleksową konserwację wyposażenia wnętrza **kościola pw. św. Mikołaja** prowadzi firma konserwatorska Piotra Białki; w otoczeniu świątyni rozpoczęto remont konserwatorski plebanii (ukształtowanej w 2. połowie XVII w., z adaptacją starszych elementów), obejmujący elewacje i dach. W **kościelce Jezuitów pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa**, wybitnym dziele sztuki Młodej Polski (arch. Franciszek Mączyński, 1909–1921), realizowano kolejny etap prac: remont konserwatorski elewacji zachodniej i północnej obejmujący kamieniarkę i wątki ceglane. W zespole **klasztoru Karmelitanek Bosych** kontynuowano konserwację barokowego wyposażenia wnętrza, kompletowanego tu m.in. w dobie niewoli narodowej, gdy do klasztoru przybywały zakonnice z pla-

cówek zakonnych likwidowanych pod zaborem pruskim; prace prowadziła firma Piotra Białki.

Kontynuowano kompleksową rewaloryzację zespołu architektonicznego z lat międzywojennych XX wieku w rejonie ulic **Mikołaja Zyblikiewicza i Wielopole**, zaprojektowanego jako zespół kamienic związanych z Pocztową Kasą Oszczędności przez arch. Adolfa Szyszko-Bohusza, prezentujących zjawisko określane mianem „szkoły krakowskiej” – kontynuowano roboty w domu pracowniczym przy ul. Zyblikiewicza 5.

W willi „**Pod Stańczykiem**” – własności arch. Tadeusza Stryjeńskiego i przezeń zaprojektowanej (1882–1883), dzisiejszej siedzibie Collegium Sannockiego UJ – kontynuowano remont konserwatorski fasady pod kierunkiem konserwatora mgr. Marka Pawlusa.

W znajdującej się w gestii Uniwersytetu Jagiellońskiego kamienicy przy ul. **Piotra Michalowskiego 9/ul. Jana Kochanowskiego 9** z lat 1899–1901 kontynuowano remont konserwatorski elewacji. Ponadto prowadzono remonty konserwatorskie kamienic czynszowych z okresu rozwoju miasta w czasach autonomii galicyjskiej: przy ul. **Krupniczej 12/Loretańskiej 2, Loretańskiej 12, Józefa Sarego 20** (kontynuacja, prace w obrębie klatki schodowej), **Adama Asnyka 3**.

W **Domu Pomocy Społecznej im. Ludwika i Anny Helclów** (ul. Helclów 2; arch. Tomasz Pryliński, 1884–1890) kontynuowano rekonstruowanie stolarki okiennej.

Prowadzono dalsze prace w budynku dawnej **Żeńskiej Szkoły Wydziałowej im. Św. Anny** przy ul. **Topolowej 20–22** (arch. Jan Zawiejski, 1903–1906); objęły one elewacje podwórzowe.

W obrębie dawnych jurydyk **Retoryka i Wygoda** niezwykle istotne z historycznego i urbanistycznego punktu widzenia jest podjęcie remontu konserwatorskiego **dworku Kossakówka** (pl. Juliusza Kossaka 4), utrwalającego relikwiarz dawnej **Wygody**, a nade wszystko związanego z wielopokoleniową działalnością rodziny Kossaków, ważną dla historii polskiego malarstwa i literatury. Ostateczne uwzględnienie przez beneficjenta – Muzeum Sztuki Współczesnej MOCAR – tych konserwatorskich postulatów umożliwi w kolejnych latach ujęcie zadania w ramach projektów kluczowych.

PODGÓRZE

W **kościelce parafialnym pw. św. Józefa** (arch. Jan Sas-Zubrzycki, 1905–1909), dominancie urbanistycznej tego miasta, uzupełniano uszkodzone ele-

menty ceramicznych pokryć dachowych oraz miedzianych hełmów wieży i wieżyczki na sygnaturkę (po ukończeniu prowadzonej w latach poprzednich konserwacji ceglanego lica, detali kamiennych i pokrycia dachów) oraz konserwowano stolarkę bram w wejściach do świątyni.

Rozpoczęto remont konserwatorski późnoklasycyistycznego **budynku przy ul. Józefińskiej 10**, mieszczącego dzisiaj Szkołę Muzyczną I i II stopnia. Kompleksowe prace winny być tu powiązane z historią miejsca: w latach 1941–1943 był to teren getta, mieścił się tu Arbeitsamt.

Wobec braku odpowiednich wniosków w niewielkim tylko stopniu wspomagano remonty **zabudowy mieszkalnej**. W kamienicy z początku XX wieku przy ul. Przy Moście 1, grającej istotną rolę w ciągu bulwarów wiślanych, dofinansowano remont konserwatorski elewacji. W kamienicy przy ul. Limanowskiego 4/Węgierskiej 12 (koniec XIX w.) rozpoczęto remont konserwatorski elewacji.

Prowadzono szereg prac konserwatorskich przy grobowcach i nagrobkach **nowego cmentarza Podgórskiego**, koncentrując się na strefie typowanej przez Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, obejmującej aleję główną i niektóre odcinki prostopadłych do niej alejek.

AUSTRIACKA TWIERDZA KRAKOWSKA

Twierdza, kształtowana od połowy XIX do początku XX wieku, wybitne w skali światowej dzieło *architectura militaris*, jest od lat objęte szczególną troską Społecznego Komitetu, przy czym wybór zadań uzależniony jest zawsze od zapewnienia przez beneficjenta trwałej formy użytkowania i utrzymania danego obiektu – dzieła obronnego. Szczególny wkład merytoryczny dla zapewnienia wysokiego poziomu robót mają tu wybitni specjaliści z zakresu architektury obronnej, z dr. inż. arch. Krzysztofem Wielgusem z Politechniki Krakowskiej i dr. inż. arch. Janem Janczykowskim na czele.

Przy **bastionie – forcie redivotowym III „Kleparz”** z lat 1856–1859 prowadzono prace związane z konserwacją muru czołowego oraz awaryjnym zabezpieczeniem pokrycia dachowego kaponier centralnej.

W **forcie głównym artyleryjskim nr 52 „Borek”** z lat 1885–1886 staraniem miejscowej społeczności, przy znaczącym zaangażowaniu przewodniczącego Rady Dzielnicy X Tadeusza Murzyna, byłego dyrektora Zarządu Rewaloryzacji Zespołów Zabytkowych Krakowa, realizowano przedostatni etap prac (il. 8) – rewaloryzację fosy i elewacji kaponier.

8. Fort artyleryjski nr 52 „Borek” w trakcie prac remontowo-konserwatorskich. Fot. Artur Chojnacki

W **forcie cytadelowym nr 2 „Kościuszko”** z lat 1850–1856, ujmującym Kopiec Kościuszki, kontynuowano remont konserwatorski koszar szyjowych, bastionu IV oraz dwóch kurtyn; nadal prowadzono prace w rejonie odkrywanych relikwów, zniszczonych elementów fortu – we współpracy z Komitetem Kopca Kościuszki; osiągnięto istotny etap konserwacji kaplicy bł. Bronisławy, dzieła Feliksa Księżarskiego; trwały prace w ostrogach (wartowniach) nr 3a i 3b oraz ostrogu bramy „Bielany” w zespole tegoż fortu.

W **forcie pancernym 51 ½ „Swoszowice”** z lat 1897–1898 kontynuowano prace związane z remontem wnętrza przeznaczonych na cele muzealne.

W **forcie pancernym 48a „Mistrzejowice”** z lat 1897–1898 rozpoczęto prace zabezpieczające i modernizacyjne.

W **forcie pancernym 52 ½ „Skotniki Nord”** kontynuowano wieloletnie działania dotyczące adaptacji dla Centrum Dokumentacji Zsyłek, Wypędzeń i Przesiedleń, a w bliźniaczym **forcie „Skotniki Süd”** (oba z końca XIX w.) rozpoczęto prace konserwatorskie i rekonstrukcyjne obejmujące też porządkowanie zieleni fortecznej.

ZESPOŁY NA OBRZEŻACH MIASTA

Na terenie **Łobzowa** po raz kolejny dofinansowano remonty konserwatorskie gmachu **dawnej szkoły podchorążych**, kształtowanego od 1878 roku staraniem austriackich władz wojskowych, z adaptacją pozostałości podmiejskiej rezydencji królewskiej. Prace tym razem objęły skrzydło zachodnie. Mimo powtarzanych monitów ze strony Społecznego Komitetu – użytkownik (Politechnika Krakowska) nie podjął dotąd prac eksponujących pozostałości pałacu Stefana Batorego i Wazów.

Na **Zwierzyńcu** na czoło wysuwają się prowadzone przez firmę Piotra Białki prace w **kościelnie Norbertanek pw. św. Augustyna i Jana Chrzciciela**: kontynuacja konserwacji i pełnej ekspozycji późnoromańskiego portalu i osłaniającej go siedemnastowiecznej kruchty w przyziemiu wieży w północnym wejściu do świątyni. Efektem jest odzyskanie unikalnego w skali Krakowa średniowiecznego detalu z okresu odbudowy po najazdach tatarskich z XIII wieku. Jednocześnie realizowano zabezpieczenie przed wilgocią. Kontynuowano kompleksowy remont konserwatorski drewnianej **kaplicy pw. św. Małgorzaty i Judyty** (1680–1690) powiązanej z instalacją systemu ochrony przeciwpożarowej. W najstarszym krakowskim **osiedlu willowym** realizującym ideę miasta-ogrodu (pocz. XX w.) restaurowano willę przy ul. Gontyny 10 (arch. Roman Bandurski). Na **cmentarzu Salwatorskim** rozpoczęto kompleksowy remont konserwatorski kaplicy (arch. Sebastian Jaworzyński, 1888). Podjęto remont konserwatorski elewacji **budynku administracyjnego Wodociągów Krakowskich** („Dworca Wodociągowego”, ul. Senatorska 1; arch. Jan Rzymkowski, 1913).

Na **Dębnikach** rozpoczęto remont konserwatorski kamienicy przy Rynku Dębickim 8 (pocz. XX w.).

W **Mogile** kontynuowano zadania podjęte w zespole **klasztora Cystersów**. Prace w **kościelnie pw. Wniebowzięcia N.P. Marii i św. Wacława** objęły stalle w adaptowanej z północnego ramienia transeptu kaplicy Świętego Krzyża oraz ściany za stallami. W **klasztorze** prowadzono remonty konserwatorskie późnogotyckich i renesansowych budowli z 2. połowy XV i 1. połowy XVI wieku: **Przeoratu i Pałacu Opata**; realizacje te powiązane są z utworzonym staraniem Klasztoru Muzeum Historii i Duchowości Cystersów. Kolejny etap prac w drewnianym **kościelnie pw. św. Bartłomieja** objął późnobarokowy wystrój malarski (rozpoczęcie zadania) i korektę instalacji elektrycznej. W sąsiedztwie klasztoru podjęto remont konserwatorski drewnianej **chaty mły-**

narza klasztornej pochodzącej z 1870 roku, lecz związanej z odwieczną tradycją miejsca, a zarazem należącej do ostatnich zachowanych tu zabytków budownictwa regionalnego.

W **Krzesełowicach** prowadzono remont dachu drewnianego **kościelnie pw. Znalezienia i Podwyższenia Świętego Krzyża** (dzisiejsze wezwanie: św. Jana Chrzciciela i Matki Boskiej Szkaplerznej), przeniesionego tu z Jawornika pod Myślenicami, wzniesionego tam w latach 1633–1648.

W **kościelnie Kamedułów na Bielanach pw. Wniebowzięcia N.P. Marii** (projekt włoskiego architekta, realizacja z lat 1609–1630) kontynuowano wieloletni cykl prac, tym razem koncentrując się na wnętrzu chóru zakonnego i nawy wraz z wystrojem; jednocześnie restaurowano instalację elektryczną.

W **Tyńcu** kontynuowano wieloletnie zadania w **kościelnie Benedyktynów pw. św. Piotra i Pawła**; prace objęły elementy barokowego wystroju świątyni. Opracowano projekty konserwatorskie rekonstrukcji prospektu organowego w prezbiterium oraz izolacji gotyckich fundamentów od strony północnej.

Na **cmentarzu Rakowickim** konserwowano kolejne grobowce i nagrobki, kierując się – jak w poprzednich latach – wartością artystyczną i historyczną poszczególnych dzieł oraz ich sytuacją w kompozycji cmentarza. Opracowano kompletną dokumentację projektową konserwatorskiego remontu **wschodniego muru cmentarnego** (długości ponad 240 m).

Niewielki – niestety – zakres, wobec braku odpowiednich wniosków, miały prace w **zespole dworskich**. W zespole pałacu Kirchmayerów w Pleszowie – wobec zagrożenia awarią – kontynuowano zabezpieczanie zespołu folwarcznego z przełomu XVIII i XIX wieku, licząc na późniejsze zagospodarowanie jako składnicy muzealnej.

Większość realizacji prowadzonych w roku 2021 to kontynuacja i kończenie wcześniej podjętych zadań. Nad wielkimi przedsięwzięciami, jak dalsze prace w wawelskiej archikatedrze, w kościołach Mariackim i Bożego Ciała, w opactwach Benedyktynów w Tyńcu i Cystersów w Mogile, w eremie Kamedułów na Bielanach dominowały zadania wprawdzie nie tak efektowne, lecz istotne dla kontekstów urbanistycznych. Tu zaliczyć trzeba remonty konserwatorskie fasad krakowskich kamienic, powiązane często z restaurowaniem względnie rekonstruowaniem zabytkowej stolarki.

Realizacje Społecznego Komitetu są zależne od wniosków ze strony beneficjentów. Dlatego wciąż

nie udało się podjąć szeregu istotnych zadań, a niemożność wymuszenia przez władze konserwatorskie i budowlane konkretnych działań dowodzi słabości systemu ochrony zabytków w Polsce. Fatalnie przedstawia się ochrona konserwatorska Podgórze. Niszczą niektóre najstarsze obiekty z końca XVIII wieku, postępuje ruina domu przy ul. Bolesława Limanowskiego 47 (mimo przywrócenia obiektu w rejestrze zabytków), nie podjęto rewaloryzacji Parku im. Wojciecha Bednarskiego. Szereg znakomitych zabytków niszczy też w historycznym centrum miasta. Od kilku lat obserwować można postępującą dewastację pałacu Wodzickich przy ul. św. Jana 11, wybitnego dzieła wczesnego neoklasycyzmu z lat osiemdziesiątych XVIII wieku (arch. Ferdynand Nax?). Na Kazimierzu, po wycofaniu się Biblioteki Kraków, niszczy opuszczony dawny późnoklasykistyczny zajazd przy ul. Węglowej 1–1a/ Krakowskiej 29. Na Stradomiu postępującej dewastacji ulega modernistyczna kamienica Ohrensteina (ul. Dietla 42/Stradomska 27; arch. Jan Zawiejski, 1911–1913) – dominanta urbanistyczna w krajobrazie tego dawnego przedmieścia. Nikły – w zestawieniu z potrzebami – jest zakres prac w zespołach pałacowych

i dworskich, zdewastowanych w latach PRL-u. Nadal nie widać konkretnych kroków w kierunku utworzenia skansenu wsi podkrakowskich.

Poważnym problemem staje się zagospodarowanie dawnych kompleksów klinik i szpitali na Wesołej, kształtowanych od końca XVIII do początku XX wieku, dzisiaj opuszczanych przez dotychczasowych użytkowników. Społeczny Komitet – wobec zaangażowania w minionych latach poważnych środków finansowych dla rewaloryzowania tych zespołów – pragnie mieć znaczący głos w określaniu docelowych funkcji i programów, zastrzegając utrzymanie aktualnych proporcji między zabudową a terenami zielonymi.

Bogusław Krasnowolski – dr hab., prof. UP JPII, historyk sztuki i historyk, wykładowca krakowskiej ASP (Wydział Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki). Od 1990 r. wiceprzewodniczący Społecznego Komitetu Odnowy Zabytków Krakowa, od 2002 r. przewodniczący Komisji Programowania i Oceny Realizacji SKOZK; autor licznych publikacji naukowych z zakresu historii urbanistyki średniowiecznej, sztuki Krakowa i Małopolski, historii i teorii ochrony zabytków.

CONSERVATION WORKS IN KRAKÓW IN 2021 CO-FINANCED FROM THE RESOURCES OF THE NATIONAL FUND FOR RESTORATION OF KRAKÓW MONUMENTS

The Citizens Committee for Restoration of Kraków Monuments (SKOZK) applied the goals and principles established in 1990 and invoking the tradition of its great Chairmen: Prof. Tadeusz Chrzanowski and Prof. Franciszek Ziejka. Since late 2020, the Committee has been headed by Borysław Czarakczew, an architect.

With the amount of approx. PLN 30 million at its disposal, the committee implemented 132 tasks. At the Wawel Castle, works in the cathedral (initiating the research stage of the works in the burial chapel of King Jan Olbracht) and in the Royal Castle (the north wing basement) are at the forefront.

In the historic centre, work was carried out in most of the religious complexes. Conservation work embraced the stone elements of the exterior facades in St. Mary's Church; the Garden Chapel in St. Barbara's Church; and continued adaptation of the basement as the National Pantheon in Sts. Peter and Paul's Church. The exposition of the Rococo polychrome in the former refectory of the Piarist monastery was completed. In secular buildings, an important task was the conservation of painted decorations in the Society of Friends of Kraków History and Heritage townhouse at 12 St. John Street.

In Kazimierz, a satellite of medieval Krakow, the conservation of the furnishings of the Corpus Christi Church continued. At the Pauline Church on the Rock, the late Baroque facade was conserved. In the Jewish Town, work was carried out on the New Cemetery and the Tempel Synagogue.

Within the former suburbs, public architecture of the 19th and 20th centuries and religious complexes were under restoration; the Late Baroque painted decoration of the Loretto House at the Reformed-Franciscan Church was conserved.

In Podgórze, a town founded in the late 18th century, further work was carried out on the parish church of St. Joseph, the two cemeteries and some houses.

The most important projects on the outskirts of the city were: uncovering the late-Romanesque portal of the Premonstratensian Church in Zwierzyniec; works at the Cistercian monastery in Mogiła, linked, among other things, to the Museum of Cistercian History and Spirituality; continued conservation of the Baroque furnishings of the Benedictine Church in Tyniec; works at the Camaldolese Hermitage in Bielany; and conservation repairs and adaptations of the defensive works of the Austrian Fortress from the second half of the 19th century.